

Kahden kaddishin nainen

Gideon Bolotowsky

René Nyberg: Viimeinen juna Moskovaan

Siltala 2015, 224 s.

Suomen entisen Moskovan ja Berliinin suurlähettilään, René Nybergin (s. 1946) tuore kirja äitinsä Feigen (Fanny) (os. Tokatzier) suvusta on monitasoinen ja terävä ihmisten selviytymistarina historian ja kulttuurien puristuksessa.

Juutalaiselle lukijalle Nybergin narratiivi, joka lähtee liikkeelle Valko-Venäjän Orshasta, josta Nybergin äidinisä Meier Tokazier on lähtöisin, haarautuen sieltä Pietariin, Riigaan, Helsinkiin ja Amerikkaan, on sangen tuttu. Monelle uutta ja virkistävää on kuitenkin tapa, jolla Nyberg sitoo kunkin tapahtuman laajempaan historiallis-poliittiseen viitekehykseen. Nybergin kynäkäytöstä huomaa, että hän on sekä analyttinen tarkkailija että tottunut diplomaattisten raporttien kirjoittaja, jolle vähemmän on usein enemmän.

Kirjan kaksi päähenkilöä, serkukset Feige (Nyberg) ja Masha (Jungman) kokevat saman kohtalon – menettävät ydinperhettään lukuun ottamatta melkein kaikki sukulaisensa – mutta täysin eri syistä. Kun Feigen oma toiminta vaikutti siteiden katkeamiseen omaisiinsa, niin Mashan kohdalla syynä oli syntymärikos. Jos oli syntynyt Riassa juutalaisena, sai kuolemantuomion viimeistään 1. heinäkuuta 1941, jolloin saksalaiset marssivat Riikaan. Saksalaiset ja heidän latvialaiset myötäjuoksijansa onnistuivat murhaamaan noin 95 % Latvian juutalaisväestöstä. Suurin tappotanner sijaitsi Riian ulkopuolella olevassa Rumbulan metsässä.

Meier Tokatzierin ja hänen vaimonsa Saran (os. Lefkowitzsch) kolme poikaa, kaksoset Abraham ja Moses sekä pikkuveli Jakob olivat kaikki tunnettuja ja menestyneitä urheilijoita. Moses ja Jakob olivat mestaruustason painonnostajia, joiden ystäväpiiriin lukeutui myös helsinkiläinen painonnostaja Bruno Nyberg, josta oli tuleva sekä Renéen isä että kansainvälisen painonnostoliiton presidentti. Bruno iski silmänsä poikien viehättävään sisareen Feigeen, joka myös rakastui tulisesti Brunoon traagisiin seurauksiin. Jälkikäteen on vaikea arvioida olisiko Feigun avioliitto goin kanssa yksin riittänyt selit-

tämään Meier-isän ja muun perheen päätöstä katkaista lopullisesti kaikki siteet Feigeen. Syvästi uskonnollisen Meier-isän ratkaisu julistaa tyttärensä kuolleeksi ja istua shivan kuultuaan tämän avioliitosta, oli tradition tarjoama pakotie epätoivosta. Mutta Feigen ilmeisenä vasta-reaktiona tekemä päätös kääntyä kristinuskoon kohta talvisaodan jälkeen poltti lopullisesti kaikki sillat hänen ja muun perheen välillä. Nyberg kuvaa tapahtumaketjun rikosoikeudelliset seuraukset faktisen kuivasti. Se mikä lähes 80 vuotta sitten oli häpeällinen skandaali, on tänään Suomen juutalaista kulttuurihistoriaa. Uskonnostaan ja yhteisöstään erkaantuvan kuolleeksi julistaminen siihen kuuluvine riitteineen on juutalaisuudessa harvinainen,

muttei ainutlaatuinen tapaus. Feigen kohdalla poikkeuksellista oli se, että hänen sielulleen lausuttiin kaddish kahdesti: ensimmäisen kerran hänen eläessään ja toisen kerran hänen kuoltuaan.

Äitinsä neuvokkaan serkun, Masha Jungmanin (os. Tukatzier) ja hänen viulistimiehensä Josefin selviytymisen kuvaus taustoittuu Baltian ja Neuvostoliiton erittäin veristä ja täysin arvaamatonta historiaa vastaan. Kariäridiplomaatti Nyberg osaa historiansa – erityisesti Neuvostoliiton/Venäjän ja Saksan historian, onhan hän toiminut Suomen edustajana molemmissa maissa. Varsinkin juutalaisten aseman kuvaus Neuvostoliiton eri vaiheissa on paikoin herkullista luettavaa. Jungmanin perheen matka viimeisellä junalla Riista Moskovaan 29. kesäkuuta 1941, joka juna päättyikin Kazakstanin Alma-Ataan, pelasti Mashan ja Josefin varmalta tuholta, joka kohtasi koko muuta perhettä. On helppo yhtyä Tante Mashan tyhjentävän terävään kaksisanaiseen neuvostokritiikkiin: Neuvostoliitto oli *a meshuggene land* – täysin järjetön maa, josta piti päästä pois hinnalla millä hyvänsä. Parin vuoden piinallisen odotuksen jälkeen Masha, Josef ja heidän vuonna 1945 syntynyt tyttärensä Lena saivat matkustusviisumit Israeliin vuonna 1971.

Kirjassa, jonka nimikin on kuin suoraan Hollywoodin käsikirjoittajapajoista – *The last train to Moscow* – täytyy olla onnellinen loppu. Fannyksi muuttunut Feige tekee katkerista kokemuksistaan huolimatta oikeutta Leipzigin juutalaisen hautausmaan portin tekstille: – *Grösser als der Tod ist die Liebe*. Fanny rakasti Brunoaan ja sai tämän kanssa kaksi lasta, pojan ja tytön. Josef Jungman, joka Israelissa havaitsee, että maassa on taitavia muusikoita yli oman tarpeen eikä muutenkaan sopeudu Levantin ilmastoon ja meluisaan elämäntapaan, vaipuu melankoliaan. Tarmokas Masha ryhtyy jälleen kerran tuumasta toimeen ja selvittää perheen mahdollisuuksia muuttaa Saksan Liittotasavaltaan, olivathan he molemmat saksankielisiä ja saksalaisen kulttuuripiiriin kasvatteja. Ratkaisevaksi tekijäksi sille, että Masha ja Josef pääsevät muuttamaan Berliiniin vuonna 1974, osoittautui Josefin opiskelu Berliinissä ja osallistuminen Riian saksalaisten musiikinopettajien yhdistykseen. Saksan viranomaiset, jotka 30 vuotta aiemmin olisivat siekailematta ampuneet Josefin ja Mashan Riian ghetossa, julistivat vuonna 1974 Josefin ja Mashan olevan *Volksdeutsche Familie* ja myönsivät Josefille huomattavan taiteilijäläkkeen.

Tekstistä huokuu Nybergin tyytyväisyys onnistuttuaan löytämään Saksan lainsäädännön kiemuroista perusteet, joiden nojalla Josefista tehtiin saksalainen, jolla oli oikeus mukanaan eläkkeeseen maassa, jonka kansalainen hän ei koskaan ollut ollut. Heidän tyttärensä Lena puolestaan sopeutui hyvin Israeliin, eli toisessa avioliitossa ja työskenteli eläköitymiseensä asti Israelin Radion venäjänkielissä toimituksissa. Lisäksi Lenalle palautettiin hänen isoisänsä talo Riian keskustassa, jonka myyntituloilla hän osti asunnon Tel Avivista.

Kirjan sivuilta erottuu myös kolmas päähenkilö: René Nyberg. Onhan kirja persoonallinen synteesi sekä Nybergin omasta perheestä että hänestä itsestään – *Mischling ersten Grades* – ”ensimmäisen asteen sekarotuinen”. Tämä ja eräät muut kirjan väliotsikot kuten ”Perheemme salaisuus”, ”Äiti juutalainen, mutta käynyt saksalaisen koulun”, ”Kunniamurha 19030-luvun Helsingissä” ja ”Ympyrät leikkaavat ja sulkeutuvat” kertovat, joskin sivujuonena René Nybergin omasta elinpolusta ja yrityksestä asemoida identiteettinsä, itsensä eurooppalaisessa ristiallokossa. Max Jakobsonin sanoin: *Ei ole miestä, joka ei varjoa heitä*. Kirjan lopussa Nyberg pohtii avoimesti omaa identiteettiään. Hän ei pidä itseään juutalaisena, vaikka kirjoittaakin tiedostavasti, ”että juutalaisen lain mukaan juutalaisen äidin lapsi on juutalainen”. Nyberg kuitenkin mainitsee äitinsä kääntyneen luterilaiseksi talvisodan päätyttyä. René Nyberg on syntynyt kuusi vuotta talvisodan jälkeen. Siksi myöskään juutalaiset eivät pidä häntä juutalaisena, sillä juutalaisen lain mukaan toista uskontoa tunnustava henkilö ei voi olla juutalainen. Nürnbergin rotulajit on viskattu historian roska-astiaan eikä Herman Göring enää totea: *”Wer Jude ist, bestimme ich!”* Faktaa on, että Nyberg on suomalainen (*finländare*), jolla on runsaasti juutalaisia sukulaisia eri maissa.

René Nybergin kirja on tärkeä ja hyvällä lähdeluettelolla varustettu lisä itäisen Euroopan juutalaisten traagista historiaa käsittelevään kirjallisuuteen. Kirja nivoo taitavasti yhteen yhden suvun vahvojen naisten kohtalot Euroopan historian verisimmän vuosisadan aikana. Suomen juutalaisyhteisön poikkeuksellinen selviytymistarina toisen maailmansodan melskeissä on hyvin dokumentoitu tässä kirjassa. Tästä ja muistakin sysistä olisi toivottavaa, että kirja voitaisiin pian kääntää ainakin englannin, saksan, venäjän ja heprean kielelle. ■

Syvästi uskonnollisen Meier-isän ratkaisu julistaa tyttärensä kuolleeksi ja istua shivan kuoltuaan tämän avioliitosta, oli tradition tarjoama pakotie epätoivosta.